

АБСЕНТЕЇЗМ ЯК ІНДИКАТОР ПОРУШЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

ABSENTEEISM AS AN INDICATOR OF DISRUPTION OF SOCIAL COHESION IN SOCIETY

Статтю присвячено аналізу значення та сутності абсентеїзму як індикатора порушення соціальної згуртованості. У статті представлені інтерпретації сутності соціальної згуртованості, які дозволили окреслити індикатори, що свідчать про стабільне функціонування громадянського суспільства, зокрема рівень довіри, соціальний капітал та соціальну включеність у життя громади. Однією із форм соціальної включеності та фактором забезпечення соціальної згуртованості виступає політична участь, яка являється процесом узгодження правил спільного життя та досягнення спільних цілей, «загального блага». Розгляд особливостей політичної участі за декількома політичними режимами (демократичний, тоталітарний, поставторитарний) дозволив окреслити специфіку включеності громадян у соціально-політичне життя суспільства та можливість уникати такої участі. У такому ракурсі, через призму важливості соціальної та політичної участі для соціальної згуртованості розглянуто абсентеїзм як індикатор порушення соціальної згуртованості суспільства та показник соціальної виключеності. У статті розглянуті причини збільшення рівня «ситуативного» та «світлоглядного» абсентеїзму, зокрема: криза довіри до політичних інститутів, застарілі принципи проведення виборів, які не змінились протягом останнього століття та не відповідають умовам функціонування інформаційного суспільства, тенденції прихильності індивідуалізму чи анархізму, прагматизм політичної участі, висхідні та низхідні політичні тренди із супроводжуваним політичним драматизмом. У зв'язку з окресленими поясненнями причин абсентеїзму та його кореляції із соціальною згуртованістю надано рекомендації, зокрема гармонізація форм проведення виборів із сучасними технологіями, формування Friendly Government, які мають потенціал зменшити рівень абсентеїзму.

Ключові слова: соціальна згуртованість, соціальна включеність, соціальна виключеність, політична участь, абсентеїзм.

The article is devoted to the analysis of the meaning and essence of absenteeism as an indicator of the violation of social cohesion. The article presents the interpretations of the essence of social cohesion, which made it possible to outline indicators that indicate the stable functioning of civil society, in particular, the level of trust, social capital and social inclusion in the life of society. Political participation is one of the forms of social inclusion and a factor in ensuring social cohesion, which is the process of agreeing on the rules of community life and achieving common goals, the "common good". Consideration of the peculiarities of political participation in several political regimes (democratic, totalitarian, post-authoritarian) made it possible to determine the specifics of citizens' involvement in the socio-political life of society and the possibility of avoiding such participation. From this perspective, through the prism of the importance of social and political participation for social cohesion, absenteeism is considered as an indicator of the violation of social cohesion of society and an indicator of social exclusivity. The article discusses the reasons for the increase in the level of "situational" and "ideological" absenteeism, in particular, the crisis of confidence to political institutions, outdated principles of elections that have not changed over the last century and do not meet the conditions for the functioning of the information society, tendencies of attachment of individualism or anarchism, pragmatism of political participation, upward and downward political trends, with accompanying political drama. In connection with the outlined explanations of the reasons for absenteeism and its correlation with social cohesion, recommendations are given, in particular, the harmonization of the forms of holding elections with modern technologies, the formation of a Friendly Government, which have the potential to reduce the level of absenteeism.

Key words: social cohesion, social inclusion, social exclusion, political participation, absenteeism.

УДК 316.316.4.324:323.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.1.7>

Фоломєєв М.А.

к.політ.н.,
доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Крижанівська В.І.

аспірантка кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Соціальна згуртованість є важливою характеристикою консолідованого та стабільного соціуму, умовою сталого розвитку громадянського суспільства. В умовах перманентних соціальних трансформацій, криз, політичних транзитів вивчення соціальної згуртованості стає важливим для розуміння рівня солідарності та соціальної включеності громадян у соціально-політичне життя, включеність в узгодження рішень спільних проблем, а також для запобігання посиленню конфліктів та розколу суспільства. Завдяки соціальній згуртованості досягається консолідація в суспільстві, яка призводить до

легітимності влади, підвищує соціальну відповідальність влади і політичну культуру громадян, реалізує інтегративну функцію, яка характеризує сильне громадянське суспільство, здатне протистояти кризам і конфліктам. Водночас розповсюдженням феноменом, який свідчить про проблему соціальної згуртованості суспільства, є абсентеїзм – ухилення від участі в політичних подіях в суспільстві, зокрема у виборах. Абсентеїзм призводить до відчуження від спільного вирішення проблем, від участі в узгодженні бачення спільного майбутнього та делегуванні повноважень тим, хто буде представляти та реалізовувати інтереси

громадян. Відповідно, абсентеїзм потребує більш глибокого аналізу для розуміння його значення у зв'язку із соціальною згуртованістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціальна згуртованість як феномен досліджується в межах різних наук – соціології, політичних наук, філософії, права, а її основні принципи окреслені в низці документів Ради Європи. Зокрема, в документах Ради Європи соціальна згуртованість визначена стратегічною метою міжнародних організацій та ключовою категорією соціальної політики держав й інтерпретується як здатність суспільства гарантувати благополуччя, мінімізуючи нерівність та уникаючи поляризації, що забезпечується завдяки визнанню рівності прав і гідності кожної людини, автономії та особистісного самовираження, можливості повноправної участі в житті суспільства [5].

Теоретичне обґрунтування концепції соціальної згуртованості базується на поняттях солідарності, соціальної справедливості, соціальної включеності та прав людини, соціального капіталу. У соціології існує декілька підходів для визначення соціальної згуртованості, зокрема, як прихильність загальному благу та інтеграція (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс і Р. Мертон [3]), як усвідомлена класова свідомість та умова виживання (К. Маркс, У. Самнер [26]), як концепція домовленості через довіру та співробітництво (Дж. Локк, А. Сміт, А. де Токіль та Р. Патнем [24]), як процес взаєморозуміння, який досягається завдяки комунікативним діям та інтерпретаціям, цінностям і знанням, які поділяються певною спільнотою (Ю. Хабермас [16]).

Сучасні дослідження соціальної згуртованості спрямовані, серед іншого, на вивчення ролі мультикультуралізму, побудову моделі аналізу згуртованості на основі індикаторів довіри та національної прив'язаності (Watters S. M., Ward C., Stuart J. [27]), нової інтерпретації ролі соціальних медіа для згуртованості, зокрема, аналіз обміну новин у соціальних медіа як обмін подарунками, як демонстрація турботи та сприяння соціальній згуртованості (Duffy A., Ling R. [21]), розгляд соціологічно інформованої глобальної структури цифрового громадянства для теоретичного обґрунтування та аналізу соціальної згуртованості щодо цифрових практик молодих людей (Harris A., Johns A. [22]), вплив пандемії COVID-19 на сприйняття людьми згуртованості в місцевих громадах (Borkowska M., Laurence, J. [19]). Водночас дуже обмежена увага приділяється дослідженню кореляції між соціальною згуртованістю та соціальною включеністю, зокрема політичною участю, здебільшого проблематика соціальної включеності розглядається на мезорівні – рівні згуртованості в місцевих

громадах, із сусідами та вирішенні місцевих проблем, тоді як рівень загальнонаціональної згуртованості майже не підіймається.

Дослідження соціальної згуртованості в низці країн здійснюється на основі розрахунку спеціального індексу – Індексу соціальної згуртованості та примирення (SCORE) [25], спрямованому на аналіз потенційних конфліктних зон у суспільстві та громадах, із фіксацією кореляції між різними суспільними, економічними, політичними та індивідуальними аспектами динаміки та визначенням, відповідно, рівня соціальної згуртованості в країні загалом та в окремих регіонах. Усі показники поділені на певні категорії (життєві навички, здатність до цілеспрямованої діяльності, результати громадянської діяльності тощо), а в кожній категорії виділені індикатори, наприклад, у категорії «результати громадянської діяльності» індикаторами виступають підтримка прав людини, ставлення до гендерної рівності, готовність до громадянської активності, готовність до політичного насильства тощо), на основі чого вибудовуються середні значення з картографічними ілюстраціями. І хоча в методології індексу SCORE представлений досить широкий спектр індикаторів для аналізу соціальної згуртованості, політичний складник вивчається опосередковано й обмежений лише політичним насильством, тобто навіть у глобальних соціологічних опитуваннях закладається стереотипне сприйняття політики як чогось деструктивного, натомість уникають питань щодо спільного бачення майбутнього розвитку, участі в колективному прийнятті рішень для цього тощо. Також уникають аналізу виключеності громадян із суспільно-політичного життя, від участі в політичному житті суспільства, тобто тих факторів, які сприяють або свідчать про порушення соціальної згуртованості.

Постановка завдання. Метою цієї статті є обґрунтування сутності абсентеїзму як індикатора порушення соціальної згуртованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна згуртованість представляє собою соціальний процес, спрямований на забезпечення солідарності та взаємозв'язку серед груп і членів груп у суспільстві, охоплює вертикальні та горизонтальні взаємодії між членами суспільства і характеризується сукупністю установок і норм, які включають довіру, почуття приналежності цілому і готовність брати участь у його справах, що проявляється в реальній активності [20, с. 290]. Можна зазначити, що в основі соціальної згуртованості лежать добровільне рішення людини брати участь у житті громади, соціальний капітал, довіра, соціальна включеність та присутність національної ідеї. Зокрема, В. Паніотто зазначав, що показниками соціальної згуртованості

є високий рівень взаємопідтримки, доброти та чуйності один до одного, високий рівень довіри до інститутів суспільства, високий ступінь спільності цінностей і високий рівень патріотизму, цінності української політичної ідентичності [17].

Важливим фактором забезпечення соціальної згуртованості є соціальна включеність у суспільно-політичне життя, залученість у спільне вирішення проблем. Однією з форм соціальної включеності, формою участі в житті громади є політична участь.

Політичну участь та політику загалом можна інтерпретувати як домовленість про правила спільного проживання, про те, хто цими правилами буде займатися та забезпечувати їх виконання. Тобто політика є так званим процесом узгодження правил спільного життя та досягнення спільних цілей із розподілом ролей. Це втілення республіканського принципу – ідеї «загального блага» та сприйняття публічно-суспільного процесу як того, «що стосується всіх, має бути і схвалено усіма». Політична участь, її ефективність залежить від ступеня розвиненості громадянського суспільства, зрілості політичної системи, політичної та громадянської культури в суспільстві. Це зумовлює грамотне виконання своїх політичних ролей у залежності від рівня політичної залученості, власних мотивів, інтересів, а також ресурсів для впливу.

Політична участь по-різному втілюється в державах з різними політичними режимами. За демократичного режиму політична участь стає загальною, рівноправною і дієвою. Вона виступає для громадян як засіб досягнення поставлених цілей і реалізації своїх інтересів і потреб, у тому числі потреб у самовираженні, а також у формуванні почуття громадянськості та приналежності. Подібна участь забезпечується за допомогою відповідних норм і процедур, а також соціально-політичних інститутів, які в сукупності становлять основу демократичної держави.

В умовах тоталітаризму участь у політичному процесі проявляється насамперед у масових ритуальних діях підтримки правлячого режиму, тоді як всі форми прояву політичної непокорності й незгоди чи будь-якої несанкціонованої політичної активності заборонені. Однак за реально мінімальної можливості участі громадян у політичному житті країни створюється феномен загальної громадської участі за рахунок активної включеності громадян у життя громадське. Зокрема, явка на виборах у таких державах становить понад 90%, чим публічно демонструється прихильність та підтримка правлячого режиму.

У поставторитарних державах відбувається перехід від формального, процедурного рівня політичної та громадянської участі до добро-

вільного, структурного та багатофакторного, коли політична участь перестає бути де-факто обов'язком, примусом, а стає правом брати участь або ні. Зокрема, динаміка участі у виборах у посткомуністичних державах свідчить про збереження традиції високої явки на поч. 90-х рр. XX ст. із поступовим зменшенням явки та її стабілізацією на рівні 50–60%. Це стосується і країн демократичного транзиту, який, згідно з концепцією Х. Лінца і А. Степана [23], передбачає трансформації на поведінковому, ціннісному та конституційному рівнях. Тому можна казати про те, що демократичний порядок у значній мірі ґрунтується на співробітництві відповідальних громадян (громадянська і політична відповідальність), їхній громадянській та політичній участі, їх включеності в політичні процеси країни.

Водночас поширеним феноменом є абсентеїзм – відмова від участі в суспільно-політичному житті суспільства в широкому сенсі та відмова від участі у виборах – у більш вузькому [15, с. 75]. Абсентеїзм є індикатором порушення соціальної згуртованості суспільства, показником соціальної виключеності із суспільного життя та вирішення загальних проблем. Це може виступати показником кризи влади, соціальної напруженості в суспільстві, наприклад, унаслідок розчарування в діючій системі влади, зростання рівня недовіри до політичних інститутів та політичних лідерів, розчарування в демократичних процедурах, низького рівня політичної та громадянської культури в суспільстві тощо.

З іншого боку, абсентеїзм можна розглядати як «згуртування навколо недовіри», інтерпретуючи його як бойкот і протест проти існуючої політичної системи чи принципів функціонування політичних інститутів або демократичних процедур, таких як вибори. Радикальною формою протесту є акції протесту, мітинги чи революційні дії, тоді як більш пасивною формою буде абсентеїзм як бездіяльність, яка демонструє неприйняття існуючих правил «політичної гри», нелояльність та небажання підтримувати існуючий політичний порядок, небажання його легітимізувати.

Відповідно, в такій інтерпретації абсентеїзм не є першопричиною порушення соціальної згуртованості, але є індикатором, який свідчить про наявність проблеми соціальної згуртованості. Тому варто звернути увагу на фактори, які зумовлюють зростання рівня абсентеїзму.

По-перше, варто зазначити використання раритетних форм проведення виборів, адже принципи та формат проведення виборів не змінився з моменту появи інституту загальних виборів. Незважаючи на технологічний прогрес та укорінення низки електронних сервісів у повсякденному житті, в переважній більшо-

сті держав вибори проводяться у традиційному форматі за умови фізичної присутності виборця на виборчій дільниці. Така система є зрозумілою, звичною та алгоритмічною, проте внаслідок ситуативних факторів (як-от хвороба, відсутність у місті в день голосування, негода, пандемія тощо), ймовірно, призводить до зменшення частки явки виборців. Це може бути одним із факторів, який зумовлює зростання рівня «ситуативного» абсентеїзму внаслідок незручності чи фізичної неможливості взяти участь у виборах. Відповідно, в умовах інформаційного суспільства та диджиталізації необхідно адаптуватися до сучасних умов та технологічних можливостей для забезпечення зручного та комфортного формату соціальної та політичної включеності, створюючи для цього е-сервіси. Зокрема, це є актуальним і затребуваним для сучасної молоді – покоління Z, яке зростало в епоху домінування інформаційних технологій, відповідно, в якого сформувалися нові практики політичних комунікацій та політичної участі, які все більшою мірою відбуваються в інтернет-просторі. Наразі саме молодь, представники покоління Z, є найбільш пасивною електоральною групою, що потребує окремого підходу для електоральної мобілізації. Зокрема, про це свідчить те, що у виборах Президента України 2019 року лише 40% молоді взяли участь у виборах [18], а в місцевих виборах 2020 року – 18% [4]. Гіпотетично можна припустити, що електронне голосування може зменшити рівень абсентеїзму серед молоді внаслідок нівелювання ситуативних факторів політичної неучасті.

Ще однією категорією, на яку варто звернути увагу, є емігранти, які голосують за кордоном. Наприклад, у Польщі за офіційними даними на заробітках перебуває понад 400 тис. українців (проте складна процедура реєстрації заробітчани-мігрантів створює ситуацію, що де-факто їх кількість може бути значно більша), які можуть проголосувати лише у 4-х консульствах, яка знаходяться у Варшаві, Кракові, Гданську та Любліні, за умови перебування на консульському обліку. Можливість голосувати лише в декількох містах значно підвищує рівень абсентеїзму навіть серед тих, хто хотів би взяти участь у виборах. Зокрема, у виборах Президента України у 2019 році на закордонному виборчому окрузі проголосувало лише 13,3% зареєстрованих виборців [1]. Запровадження електронного голосування могло би створити більш сприятливі умови для голосування громадян за кордоном.

Наразі низка держав намагається відповідати умовам та потребам інформаційного суспільства, адаптуючи процедуру виборів до сучасних технологій. Одним із кейсів світового значення, а не лише східноєвропейського, можна вважати Естонію, яка з 2001 року запро-

вадила систему електронного голосування. Естонія займає 3-тє місце в рейтингу країн за розвитком електронних послуг, і це країна, яка першою провела голосування через Інтернет (одна із форм подачі голосів). Таке голосування можливе завдяки наявності ID-карти у громадян із цифровим підписом та PIN-кодами для підключення та аутентифікації на різних електронних сервісах. Саме голосування відбувається довгостроково (за 4–6 днів до дня голосування), з можливістю неодноразово змінювати свій вибір та з його остаточним закріпленням у день голосування [14]. На парламентських виборах 2019 року 43,8% виборців проголосувати саме через Інтернет [2]. Деякі країни також роблять спроби щодо запровадження електронного голосування для емігрантів, зокрема, в червні 2020 року сейм Литви ухвалив процедуру електронного голосування за кордоном під час парламентських виборів у зв'язку з пандемією, хоча це залишилось нереалізованим унаслідок неможливості швидкого запуску такої системи [13]. У США, окрім традиційного способу голосування на виборчій дільниці, є додатковий спосіб – надсилання поштового бюлетеня (з обов'язковим зазначенням причини використання пошти). У 2020 році у виборах Президента США 47% зареєстрованих виборців проголосували саме через пошту (у зв'язку з пандемією), що є рекордним показником для виборів у США, до того ж більшість виборців проголосувати достроково. Це лише декілька прикладів використання електронних сервісів та альтернативних способів голосування, які є показниками так званого «електоратоцентризму» та Friendly Government – створення комфортних та зручних умов із поєднанням довгострокового голосування для того, щоб кожний громадянин мав можливість взяти участь у політичних процесах, зокрема у виборах. Це приклад гармонізації форм проведення виборів із сучасними технологіями.

Відповідно, можна зазначити, що електронне голосування є альтернативною/додатковою формою голосування, яка, ймовірно, володіє потенціалом зменшення рівня абсентеїзму та є затребуваним в умовах інформаційного суспільства та, зокрема, пандемічних обмежень. Проте водночас потребує значної уваги проблема можливих фальсифікацій, ідентифікації виборців, недоброчесного контролю голосування виборців з порушенням тайного голосування, інформаційної безпеки та кібербезпеки тощо.

По-друге, фактором зниження участі у виборах є «світоглядний» абсентеїзм, викликаний низкою причин, яка стосується неприйняття існуючої політичної системи (незадоволеність діями влади, розчарованість у діючій політичній системі тощо). У такому випадку

високий рівень абсентеїзму свідчить про кризу довіри до політичної системи. Зокрема, в табл. 1 можна побачити рівень довіри до соціальних інститутів в українському соціумі, де найнижчий рівень довіри стосується саме політичних інститутів та суб'єктів (рівень довіри Президенту – 2,0, Верховній Раді – 1,8, Уряду – 1,9, політичним партіям – 1,9).

Якщо звернути увагу на рейтинг довіри до Президента України, то за каденцію президентства рейтинг довіри до Л. Кучми (2004 р.) впав до 15%, В. Ющенко – до 5,45%, В. Януковича – до 10%, П. Порошенка – до 18% [11], В. Зеленського – до 35,6% (станом на січень 2021 року [12]). Високий рівень недовіри характерний також і до Верховної Ради та Уряду, зокрема, за соціологічними опитуваннями 54% опитаних підтримують відставку Уряду України, а 52% – дострокове припинення повноважень Верховної Ради [6]. Це свідчить про перманенту кризи довіри в українському суспільстві до політичних інститутів, що також є однією із причин абсентеїзму.

По-третє, абсентеїзм може бути показником крайнього ступеня індивідуалізму або анархізму. У першій інтерпретації абсентеїзм є показником виключеності із суспільно-політичного життя внаслідок небажання легітимізувати владу, відсутності бажання нести відповідальність за обрання влади або розділяти таку відповідальність. Щодо абсентеїзму як показника анархізму, то це є елементом відмови від прийняття правил «політичної гри» та усталеного порядку функціонування політичної системи й ролі громадян у ній. Це також призводить до порушення соціальної згуртованості, оскільки передбачає уникнення від суспільного обговорення та вирішення проблем, від узгодження позицій, досягнення консенсусу та солідарності.

По-четверте, абсентеїзм може мати інтерпретацію у зв'язку із прагматичним ставленням до своєї соціально-політичної активності. У такому ракурсі участь у виборах оцінюється з точки зору вигоди для індивіда, і якщо її немає, то, відповідно, немає і сенсу брати участь лише заради втілення/підтримки демократичних цінностей та принципів. І тоді постає питання щодо раціональної мобілізації електорату з роз'ясненням важливості політичної участі, вигоди й переваг у довгостроковій перспективі.

По-п'яте, абсентеїзм корелює з політичними трендами та драматизмом політичних подій. Зокрема, можна побачити збільшення явки виборців у другому турі виборів президента, що свідчить про зростання усвідомлення важливості виборів, особливо якщо кандидати мають абсолютно протилежні політичні погляди. Наприклад, явка у II турі на виборах Президента:

– України: 1999 р. – 74,87% (у I турі – 70,15%), у 2004 р. – 80,4% (у I турі – 74,54%), у 2010 р. – 69,15% (у I турі – 66,76%);

– Молдови: 2020 р. – 52,78% (у I турі – 42,76%), 2016 р. – 53,45% (у I турі – 50,95%);

– Польщі: 2020 р. – 68,18% (у I турі – 64,51%), 2015 р. – 55,3% (у I турі – 48,9%), 2010 р. – 55,31% (у I турі – 54,94%), 2005 р. – 50,99% (у I турі – 49,74%).

Декілька цих прикладів демонструють, що мобілізації електоральної участі сприяє певний політичний драматизм: чим вище драматизм, тим нижче абсентеїзм, що, ймовірно, пов'язано з розумінням доленості вибору, збільшення рівня усвідомлення важливості виборів, що збільшує соціальну згуртованість. Таким чином, у звичайних умовах політична участь є правом, а в драматичних – громадянським обов'язком.

Також політичний драматизм зумовлює висхідні й низхідні тренди політичної участі. Зокрема, у 2014 р. в Україні після Революції Гідності в умовах кризи та розколу суспільства склалася різна ситуація політичної участі: висхідні тренди та мобілізація електорату була характерна для Західної та Центральної України, а низхідні тренди та демобілізація – для Східної та Південної України (рис. 1), оскільки саме ці регіони не визнали легітимність проведення виборів Президента України. До того ж явка на виборах була знижена внаслідок анексії Криму та діяльності незаконних збройних формувань так званих «ДНР» та «ЛНР» у Донецькій та Луганській областях.

Для порівняння – явка на вибори Президента України у 2019 році (рис. 2), коли за регіональним розрізом немає значних відмінностей, явка приблизно однакова за всіма регіонами, та явка на вибори Президента України у 2010 році (рис. 3), коли найбільша явка виборців була характерна для Західної та Східної України зі значною концентрацією виборців у цих регіонах. Така оцінка регіональних розбіжностей явки виборців свідчить про особливості сприйняття виборів, зокрема у 2014 році, коли Східна Україна фактично відмовилася визнавати легітимність проведення виборів Президента України, а на окупованих територіях Донецької та Луганської областей неможливо було забезпечити належні умови для проведення виборів.

У такій ситуації можна казати про два типи соціальної згуртованості – це соціальна згуртованість заради досягнення спільної мети та соціальна згуртованість навколо недовіри як вотум недовіри шляхом демонстративної відмови від участі у виборах, відмова від легітимації влади та відмова від відповідальності за вибір цієї влади (відповідно, це породжує основи для відмови підкорюватися цій владі,

Рівень довіри до соціальних інститутів (за даними ІС НАН України) [10]

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сім'ї та родичам	4,5	4,6	4,5	4,6	4,5	4,4	4,5	4,6	4,6	4,5	4,5	4,6	4,5	4,6	–	4,5
Співвітчизникам	3,1	3,2	3,2	3,1	–	3,2	3,4	3,4	3,4	3,3	3,4	3,4	3,4	3,5	–	3,4
Сусідам	3,3	3,3	3,3	3,2	–	–	3,3	3,3	3,4	3,3	3,4	3,4	3,3	3,5	–	3,3
Церкві та духовенству	3,1	3,0	3,0	3,1	3,3	3,3	3,4	3,5	3,5	3,3	3,2	3,3	3,3	3,3	3,2	3,1
Астрологам	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,2	2,4	–	2,2
Засобам масової інформації (телебачення, радіо, газети)	2,7	2,7	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	3,0	2,6	2,5	2,5	2,6	2,5
Податковій інспекції	–	–	–	–	–	2,3	2,5	2,5	2,4	2,3	2,2	2,2	2,0	2,2	–	2,2
Міліції/Полиції	2,3	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	2,3	2,1	1,9	2,1	1,9	2,2	2,4	2,2
Прокуратурі	–	–	–	–	2,3	2,4	2,4	2,4	2,3	2,1	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	2,1
Судам	–	–	–	–	2,3	2,4	2,4	2,4	2,3	2,1	1,9	2,0	1,9	2,0	1,9	2,0
Президенту	2,3	2,6	2,1	2,7	2,2	2,3	2,7	2,5	2,9	2,2	2,1	2,8	2,3	2,1	1,9	2,0
Верховній Раді	2,3	2,1	2,1	2,1	2,1	2,2	2,5	2,3	2,4	2,0	1,8	2,1	2,0	1,9	1,7	1,8
Уряду	2,3	2,3	2,1	2,4	2,2	2,3	2,5	2,4	2,6	2,1	1,9	2,4	2,0	1,9	1,8	1,9
Місцевим органам влади	–	–	–	–	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,2	2,5	2,3	2,5	2,5	2,4
Армії	3,2	3,1	3,0	3,1	3,1	3,1	3,0	3,0	3,0	2,8	2,6	3,1	3,0	3,1	3,1	2,9
Профспілкам	–	–	–	–	2,5	2,6	2,6	2,6	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,6	2,6	2,5
Політичним партіям	–	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2	2,4	2,2	2,2	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
Банкам	–	–	–	–	2,1	2,3	2,6	2,6	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1	2,0	2,1	2,2
Благодійним фондам, громадським асоціаціям і об'єднанням	–	–	–	–	–	2,4	2,4	2,6	2,5	2,5	2,6	2,5	2,9	2,9	2,9	2,8
Вченим України	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3,4	3,3	3,5	3,1
Волонтерам	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3,5	3,4	3,4	3,2

* Середній бал розраховувався для 5-ти бальної шкали, де 1 – повна недовіра, а 5- повна довіра. Відповідно, чим більше середній бал (чим ближче він до 5), тим більшим є рівень довіри. Середній бал розраховувався для тих респондентів, хто відповів на поставлене запитання

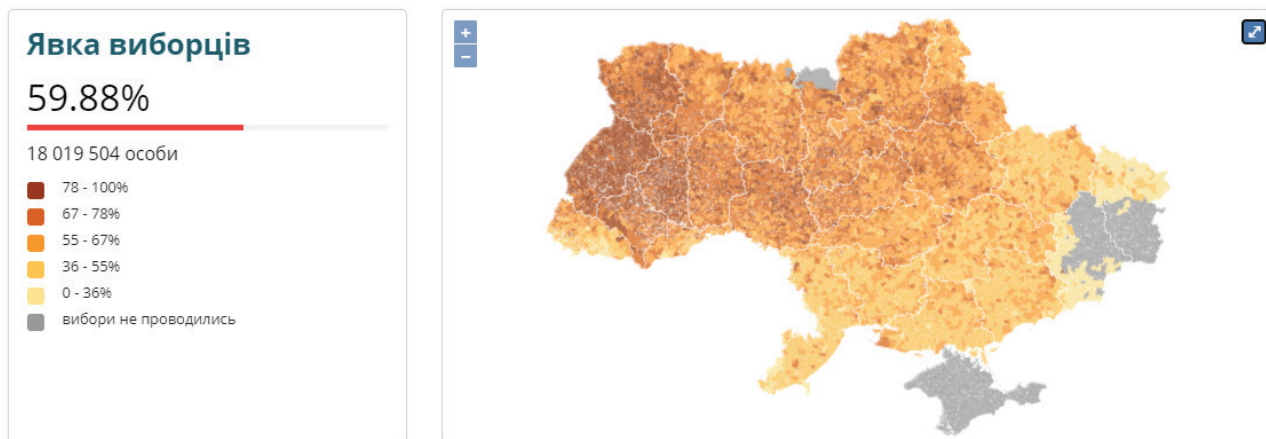

Рис. 1. Явка виборців на позачергових виборах Президента України – 2014 [9]

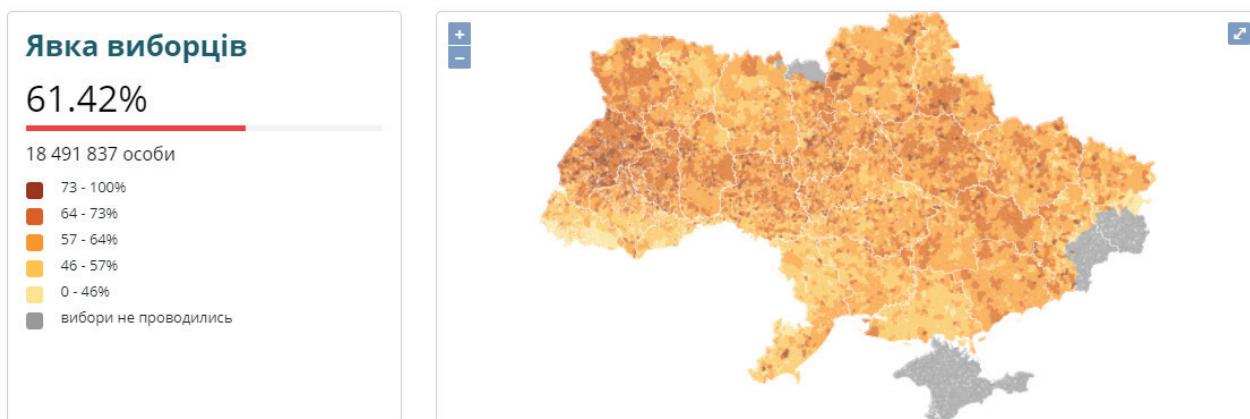

Рис. 2. Явка на виборах Президента України – 2019 [8]

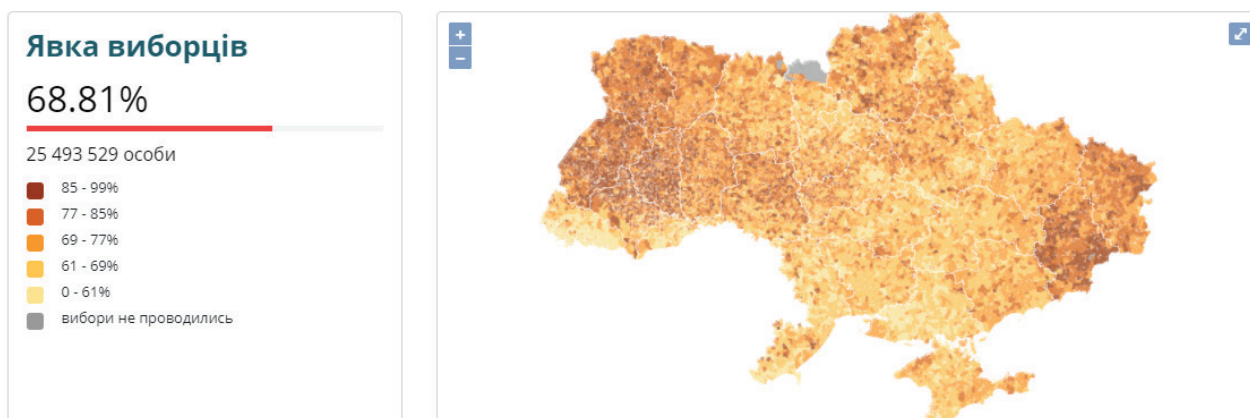

Рис. 3. Явка на виборах Президента України – 2010 [7]

яка частиною громадян не визнається як легітимна).

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, абсентеїзм як ухилення від участі в політичному житті суспільства є індикатором кризи соціальної згуртованості, адже він призводить до значного зниження рівня довіри (до членів громадянського суспільства, політичних інститутів, процедури виборів тощо), знижує рівень солідарності в суспільстві, дефрагментує спільні цінності, зокрема щодо політичного розвитку держави, бачення майбутнього держави тощо. Незважаючи на втілення демократичних цінностей та принципів, є низка факторів, які зменшують рівень соціальної включеності та політичної участі, зокрема це переважання застарілих форм проведення виборів, які не враховують виклики та можливості цифрового суспільства; криза довіри до політичних інститутів та інституту виборів; низхідні політичні тренди, внаслідок яких відбувається ухилення від участі в суспільно-політичному житті та згуртованість навколо недовіри; індивідуалізм і прихильність до анархізму або

небажання слідувати усталеним правилам «політичної гри».

Розуміння значення абсентеїзму як індикатора порушення соціальної згуртованості дозволяє виокремити структурні фактори, які можна трансформувати для збільшення рівня політичної та громадянської активності, зокрема такі, як гармонізація форм проведення виборів із сучасними технологіями, формування Friendly Government з е-сервісами для створення громадянам комфортних умов для участі в житті громади/суспільства з нівелюванням ситуативних факторів, які сприяють збільшенню рівня абсентеїзму серед різних електоральних груп.

Важливим напрямом є дослідження причин абсентеїзму для розуміння глибинних причин цього феномену. Також окремих напрямом може бути дослідження ступеня соціальної згуртованості громадян з метою виокремлення проблемних сторін. Можливо, вирішення проблеми соціальної згуртованості природнім чином збільшить включеність громадян у соціально-політичне життя суспіль-

ства, зменшивши, таким чином, і рівень абсентеїзму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вибори Президента України 2019. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp095pt001f01=720pt049f01=5.html>
2. Выборы в Рийгикогу 2019. URL: <https://rk2019.valimised.ee/ru/voting-result/voting-result-main.html>
3. Мертон Р. Социальная структура и аномия. Социология преступности (Современные буржуазные теории). Москва : Прогресс, 1966. С. 299–313.
4. Молодь проігнорувала місцеві вибори через зайнятість і переїзд – дослідження. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/miscievi-vibori-cho-tu-molod-ne-priyshla-na-dilnici-opituvannya-novini-ukrajini-50120573.html>
5. На пути к активной справедливой и социально-сплоченной Европе. Доклад специальной рабочей группы высокого уровня по вопросам социальной сплоченности в XXI веке. Страсбург, 2007.
6. Оцінка ситуації в країні, довіра до політиків, електоральні орієнтації громадян (січень–лютий 2021 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadiansichen-liutyi-2021r>
7. Повторне голосування Вибори Президента України, 07.02.2010. URL: <https://ukr.vote/uk/elections/5/ukraine>
8. Повторне голосування Вибори Президента України, 21.04.2019. URL: <https://ukr.vote/uk/elections/7/ukraine>
9. Позачергові вибори Президента України, 25.05.2014. URL: <https://ukr.vote/uk/elections/1/ukraine>
10. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1994–2018 років. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2018.pdf>
11. Рейтинги довіри до президентів України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/08/infografika/polityka/rejtynhu-doviry-prezydentiv-ukrayiny>
12. Рівень довіри до політиків, електоральний рейтинг і ставлення до окремих ініціатив / подій: січень 2021 року. URL: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1003&page=1&fbclid=IwAR1DpTA3xzHzgrZILfek5euP2ivAKPyQEP-KxEie3T4vu4q5b8YHH_DJmtTE
13. Спикер Сейма Литвы: интернет-голосования за границей не будет. URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/politics/spiker-sejma-litvy-internet-golosovaniya-za-granicej-ne-budet.d?id=84761975>
14. Топалова С. Запуск електронного голосування: корисний досвід Естонії. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/zapusk-elektronnogo-golosuvannya-korysnyj-dosvid-estoniyi/>
15. Фоломєєв М.А., Крижанівська В.І. Абсентеїзм як соціальний феномен: особливості інтерпретації. *Габітус*. Одеса, 2020. № 12. С. 73–81.
16. Хабермас Ю. Структурная трансформация публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества. Москва : Весь мир, 2016. 344 с.
17. Що таке згуртованість суспільства та як її вимірювати. URL: <https://www.csi.org.ua/news/shho-take-zgurtovanist-suspilstva-ta-yak-yiyi-vymiryuvaty/>
18. Як проголосували міленіали? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/04/24/7213450/>
19. Borkowska M., Laurence J. Coming together or coming apart? Changes in social cohesion during the Covid-19 pandemic in England. *European Societies*. Rouen, 2020. P. 1–19.
20. Chan J., Chan E. Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytic Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*. Berlin, 2006. Vol. 75. № 2. P. 290.
21. Duffy A., Ling, R. The Gift of News: Phatic News Sharing on Social Media for Social Cohesion. *Journalism Studies*. Cardiff, 2019. Vol. 21. № 1. P. 72–87.
22. Harris A., Johns A. Youth, social cohesion and digital life: From risk and resilience to a global digital citizenship approach. *Journal of Sociology*. London, 2020. P. 1–18.
23. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and PostCommunist Europe. Baltimore, MD and London : The Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
24. Putnam R. The Prosperous Community, Social Capital and Public Life. *The American Prospect*. 1993. Vol. 4. № 13. P. 1–12.
25. Social Cohesion and Reconciliation Index. URL: <https://scoreforpeace.org/uk/ukraine/methodology>
26. Sumner W. Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals. New York : Cosimo Classics, 2007. 704 p.
27. Watters S. M., Ward C., Stuart J. Does normative multiculturalism foster or threaten social cohesion? *International Journal of Intercultural Relations*. Amsterdam, 2020. Vol. 75. P. 82–94.